

М.: Издательский дом «Ансар», 2008. – 288 с.
19. Кастийо М. Автономия, идентичность, способность: размышляем вместе с Полем Рикёром об актуальных про-

блемах современности / М. Кастийо. // Философские науки. 2013. – № 8. – С. 51 – 58.

Н.Н. Сухова

ПРОБЛЕМА СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ХРИСТИАНСТВА И ИСЛАМА

В статье анализируется разрешения проблемы свободы личности в мировоззренческих контекстах религиозных систем христианства и ислама.

Ключевые слова: свобода, личность, духовное пространство, религия, манипуляция сознанием, милосердие, толерантность.

N. Sukhova

THE PROBLEM OF THE PERSONALITY FREEDOM IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ISLAM AND CHRISTIANITY

The article analyzes the solution of the problem of the individual freedom in the worldview context of religious philosophical systems of Christianity and Islam.

Keywords: freedom, personality, spiritual space, religion, manipulation of consciousness, clemency, toleration.

УДК 159.923:130.2 (045)

Я.І. Ардашова

**ВПЛИВ НОВІТНІХ КУЛЬТУРНИХ ФЕНОМЕНІВ
НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПСИХОКУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ**

Національний авіаційний університет

Анотація. Розкриваються особливості виникнення та формування новітніх феноменів культури. Показано, який вплив здійснюють культурні феномени на трансформацію психокультури особистості в інформаційну еру.

Ключові слова: психокультура, особистість, Постмодерн, новітні феномени культури.

Вступ

Сучасна епоха – це епоха трансформації системи цінностей та становлення нового типу особистості. Зміни, що відбулися в останній третині ХХ – початку ХХІ століття, вплинули не тільки на суспільний устрій людей, а й одночасно впливають на психокультуру та духовність особистості. Ці зміни проходили не стихійно і одномоментно, а поступово, чому передувала низка подій, що відбувалися протягом попередніх століть. Насамперед, це технічний та науковий прогрес, урбанізація, збільшення кількості населення та розмах виробництва. Попри безліч позитивних явищ (як НТП та розвиток соціальної сфери) відбувалися і негативні, такі як розгортання вектора спрямованості з цінностей життя на виробництво, гроші, озброєння, нещадне знищення природних ресурсів для збагачення, що призвело до таких катастрофічних наслідків, як Світові війни, ядерна зброя та її використання, природні катаклізми тощо.

Всі ці події сприяли зародженню нової епохи, яку називають інформаційною ерою, постіндустріальним суспільством, епохою Постмодерну, що призвело до появи нових культурних феноменів. Звичайно, не всі культурні феномени ХХІ століття є витвором саме цієї епохи як, наприклад, інформаційна розірваність та інформаційна завершеність. Деякі явища були присутні і раніше, просто їх розвиток не набував масштабного характеру і саме через їх розвиток у ХХІ столітті вони здобули статус феномена (наприклад, віртуалізація, гіперперсоналізація). Оскільки новітні феномени культури лише формуються, актуальним є дослідження їх впливу на трансформацію психокультури особистості в інформаційну еру.

Постановка завдання

Метою статті є розгляд впливу на трансформа-

цію психокультури особистості новітніх феноменів культури. Роль культурних феноменів у становленні особистості є значною, тому що вони впливають на усі аспекти життя особистості, трансформують не тільки її світогляд, систему цінностей, психокультуру, а й духовність. Цікавим для розгляду є те, який вплив чинять ті чи інші культурні феномени Постмодерну на трансформацію психокультури і до яких змін та наслідків це може призвести.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідженням особливостей епохи Постмодерну, проблеми формування новітніх культурних феноменів займалися багато філософів та культурологів, серед них М. Кастельс, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, які окреслюють епоху, яка йде після Модерну, як інформаційну еру, постіндустріальне суспільство, притримуючись більше технократичного погляду. Вони наголошують на змінах, які відбуваються, чи вже відбулися в економіці, у виробництві, у структурі зайнятості працівників. Основною особливістю інформаційної ери є те, що суспільство відійшло від індустріальних (тобто виробничих) стосунків та перейшло до інформаційних.

Для О. Вайнштейна, В. Вельша, Ф. Гваттарі, Ж.Дельоза, Ж. Дерріда, Л. Дротянко, Г. Заїченко, С. Зенкіна, П. Козловськи, Г. Косікова, Г. Кюнга, Ж.-Ф. Ліотара, В. Лук'янця, В. Ляха, Б. Маркова, В. Матяха, М. Савельєвої, О. Соболя, С. Сулеймана, Л. Філіппова, І. Хассана, О. Хоми, А. Якимовича, В. Ярошовець більш характерним є культурно-філософський аналіз тих змін, що відбуваються.

Незважаючи на масштабність досліджень згаданої проблематики, за межами існуючих наукових розвідок залишився такий аспект як вплив новітніх культурних феноменів на трансформацію психоку-

льтури особистості, що і актуалізує окреслену тему.

Основна частина

Наприкінці ХХ століття відбулися соціальні зміни, які призвели до утвердження в сучасному суспільстві нових культурних феноменів. Окреслимо найсуттєвіші з них, що прямим чином впливають на трансформацію психокультури, а відтак і на духовність особистості. Вплив таких культурних феноменів носить настільки завуальований і витончений характер, що деякі з них важко описати, так само як і простежити їх безпосередній вплив на психокультуру особистості.

Одним із феноменів епохи Постмодерну М. Фуко визначає маніпулювання людьми [12]. Становлення особистості, її психокультури відбувається під впливом того соціокультурного оточення, до якого особистість залучена. Тобто ЗМІ, телебачення, Інтернет, використовуючи певні засоби маніпулювання, впливають на формування світогляду людини, становлення її пріоритетів – певною мірою визначають спрямованість розвитку її психокультури. Особливо це стосується використання мови, слів та їх значень, підміни змісту, перетворення слів на знаки і т.д.

«Слова та речі виходять за межі єдиної співвимірності смислової площини, а в подальшій еволюції мова оприявнює своє самостійне буття... співвідношення слів та предметів характеризується своєю випадковістю і не підпорядкованістю формальнологічним законам мислення» (В. Хміль) [13, с. 334]. Чим більше втрачається зв'язок між словами та реальними предметами, тим більше людина втрачає зв'язок з реальністю, тим більше заглиблюється у віртуальний світ, на основі чого формується ірреальна психокультура особистості, дуже рухлива, змінна та нестійка. Це стає підґрунтям для осмислення інформаційного вибуху, пов'язаного з сучасними ЗМІ, Інтернетом, політичною міфологією, ідеологією, що створюють соціальні коди, котрі лежать в основі масової культури, поступово проникають і пронизують усю психокультуру особистості. Для пересічної людини уникнути їх впливу майже неможливо. Таким чином, одні феномени стають пусковим майданчиком для розвитку інших, одним з яких є віртуальність.

Чим більше людина занурена у віртуальну реальність, тим більше в неї формується віртуальна психокультура, яка може не мати нічого спільного з реальною, а реальна психокультура стає нечіткою, відтак така нечіткість та розмитість психокультури створює невизначеність духовних орієнтирів, що може привести людину до псевдодуховності. Зважаючи на значне поширення віртуалізації, поширюється ірраціональна психокультура і стає одним із визначальних факторів становлення особистості в наш час.

Ще одними із феноменів сучасної цивілізації, які мають значний вплив на психокультуру особистості можна назвати інформаційну розірваність та інформаційну завершеність [7; 8]. Саме інформаційна розірваність формує особливості психокультури особистості, а саме – нестійку систему оцінок та ціннісних орієнтацій, швидко їх видозміну, або взагалі розгалужену систему. Тобто, перебуваючи в

різних віртуальних просторах та площинах, людина здатна підпорядковувати себе різним ціннісним орієнтаціям і смислам, бути ким завгодно і де завгодно. За такої мережі віртуальних світів є загроза втратити власний вектор спрямованості, «забути», що є насправді цінним, тобто психокультура особистості виступає не як цілісна система, а як розгалужена система з безліччю перемикачів, де відповідно до ситуації людина може переключати та задіяти той чи інший тип психокультури.

Можна стверджувати, що за таких умов психокультура особистості втрачає однорідність і характеризується поліваріативністю виявів. Важко контролювати таку розгалужену систему, пам'ятати, де справжнє, де віртуальне. Особливо це стосується молоді, оскільки психокультура як процес формується поступово та довго, тому плінність таких схем та сценаріїв можуть заплутати особистість і вона «вдягає» не той тип психокультури, приміряє не ті ролі. Ускладнюється цей процес ще й тим, що у сучасному розгалуженому світі цінностей, доступності інформації дуже важко сформувати «ідеальне» ставлення, своє власне світорозуміння, зважаючи усі «за» і «проти», а не просто «вдягти» вже існуюче.

Саме таке розгалуження та поліваріативність психокультурних конгломератів може призвести до невизначеності людини в розумінні духовності, в її прагненні до розвитку. Розірваність людського існування у світі інформаційних сегментів стає домінуючим мотивом людського існування. Переміщаючись між інфосферами, люди часто втрачають відчуття часу, адже різні знаково-інформаційні системи не мають між собою нічого спільного, а особливо єдиного онтологічного підґрунтя. Виникає ще один цілком очікуваний феномен – різна темпоральність інформаційних сегментів, що не дозволяє сприймати їх в одній системі минулого-теперішнього-майбутнього [10].

Головною небезпекою є те, що людина не може існувати без того чи іншого інформаційного сегмента. Так чи інакше, вона долучається до певного з них, а це призводить до того, що, потрапивши в таке середовище, людина вже не потребує докладання власної енергії задля розвитку та самовдосконалення, адже в інформаційному сегменті вже все завершено, в ньому потрібно просто перебувати і дотримуватися певних правил. Навіщо виробляти своє власне ставлення до системи цінностей, обирати та трансформувати їх, розвивати власну психокультуру, коли можна і простіше приміряти вже існуючу, нормативну форму психокультури, психокультуру соціуму.

Сьогодні нормальним є той символічний стан, який М. Бердяєв змальовував як патологію людської духовності: «Все моральне життя, що кристалізується в моралі, засноване на символіці, а не на реальному духовному перевтіленні людей. Мораль, ґрунтована на законності, потребує від людей виконання умовних символів, що не мають обов'язкового реального зв'язку з їх внутрішнім життям, з їх духовністю. Виконання обов'язку має символічний характер... Милосердя може бути символічним, а не реальним... У світі об'єктивації немає

відношення до живої, конкретної особистості, а є відношення до об'єктів... А відношення до об'єктів завжди символічне» [1, с. 395]. Тобто сьогодні мені когось шкода і я можу проявити милосердя – натиснути кнопку, наприклад, «пожертвувати кошти», завтра в мене поганий настрій – кнопку не натисну. Для людини – це лише натискання кнопок, бо вона не долучається реально до тієї проблеми, що існує – до реальної людини, якій ці кошти призначені. «Цифрова мова суспільств контролю заснована на шифрі, який допускає людину до інформації або відмовляє у доступі. Люди більше не мають справу з парою «маса-індивідуум». Індивідууми стають «дивідуумами», а маси – семплами, ринками та банками даних» (Ж. Дельоз) [6, с. 229].

Визначені раніше особливості сучасного соціального життя призводять до розмивання низки моральних цінностей, так що індивід позбавляється зразків моральної поведінки, на які він міг би орієнтуватися. Моральну особистість необхідно виховувати, і відсутність стійких моральних норм призводить до того, що індивід просто не знає як поводитися правильно, до якого ідеалу прагнути, яким шляхом йти у розвитку своєї психокультури і духовності, не здатний на індивідуальний вибір.

Саме такими і формуються риси психокультури особистості Постмодерну – знеособленість, багатоваріативність, нестійка система уявлень та ставлень, зміна якої швидкоплинна, а підвалини – мінливі. Окремі новітні культурні феномени вказують на формування песимістичного погляду на життя, поступове знеособлення та відхід до віртуальної реальності.

Ще одним феноменом постсучасності, витоки якого почали формуватися задовго до цієї епохи, є споживачтво. «Об'єкти споживання, як матеріальні, так і духовні, індивідом-споживачем сприймаються не стільки в якості предметів, що задовольняють певні його потреби, скільки в якості знаків, за якими стоїть щось важливіше для нього – статус в суспільстві, успіх і зв'язки, престиж і мода... Тому при цьому предмет втрачає свою об'єктивну доцільність, свою функцію і, отже, істина сучасного предмета полягає не в тому, щоб служити для чогось, але щоб означати... бути знаком» (Ж. Бодрійяр) [2, с. 150]. Посередником у цьому процесі між індивідом-споживачем і споживаними цінностями виступають сучасні засоби масової інформації. Саме через них суб'єктами, що управляють системою споживання, яка функціонує аж ніяк не стихійно, задаються певні ціннісні орієнтації, формуються знаки, що репрезентують різноманітні явища дійсності. Модельована в такий спосіб реальність виявляється досить далекою від дійсності, оскільки відображає лише її зовнішню сторону і позбавлена справжнього внутрішнього сенсу. Як зазначає в зв'язку з цим Ж. Бодрійяр, «масові комунікації дають нам не дійсність, а запаморочення від дійсності. Ми живемо, таким чином, під покровом знаків і у відмові від дійсності» [2, с. 15].

Швидкоплинність і короткочасність цих реалій, неможливість для особистості їх контролювати формують у неї психологічну установку жити сьогоднішнім днем, тобто теперішнім, внаслідок чого знецінюється вічне: «Сучасній свідомості чуже і недоступ-

не поняття вічності...» (П. Гайденко) [5, с. 414]. Природно, що справжні духовні цінності не можуть виступати в якості аксіологічної підстави знакової реальності, що конструюється індивідом, яка входить в його повсякденне життя. Більше того, у індивіда не виникає і потреби в таких цінностях, оскільки він цілком задовольняється їх знаками, представленими в мас-медіа. Виняткову роль у цьому відіграють мода і реклама, що моделюють знакове «царство небуття»: «Реклама (та інші засоби масової інформації) нас не обманює: вона знаходиться по ту сторону істинного і помилкового, як мода знаходиться по ту сторону потворного і прекрасного» Ж. Бодрійяр [2, с. 166].

Навіщо «працювати» над своїми духовними орієнтирами, коли завтра все зміниться, простіше взяти вже існуюче і не осмислювати правильність, коректність чи належність таких орієнтирів. З іншого боку, усвідомлення тієї ж швидкоплинності життєвих умов поза зв'язком їх з неминушим знецінює і сьогоднішнього, яке сприймається індивідом лише як короткочасний епізод, який неминує, і вельми скоро, поступиться місцем іншому. Для сучасної людини «визначальним модусом часу стає не теперішнє, «тепер як неподільне, позачасове, початок часу, кризь яке, як кризь вікно, видно проблиск вічності, тобто справжнього буття, а майбутнє те, чого немає» (П. Гайденко) [5, с.18].

Тому, не маючи своїх духовних орієнтирів, своєї «фортеці», якою виступає психокультура, людина ховається за безліччю слабких «стіл» (сьогоденних орієнтирів) і, усвідомлюючи їх швидкоплинність та слабкість, втрачає сенс життя. Наприклад, кількість людей, що страждають депресіями, у ХХІ столітті досягла небачених масштабів – більше 350 млн. людей страждають від неї. Не можна сказати, що депресією не хворіли і раніше, але зараз ця проблема набуває епідемічного характеру [4]. Попри всі причини виникнення депресій, одними із найважливіших є зменшення фізичного навантаження (виявлені прямі кореляції між виникненням депресій та фізичною слабкістю), а також втрата духовних орієнтирів та смислів. Тобто відсутність сформованої психокультури, світорозуміння, сприйняття та усвідомлення себе, своїх ціннісних структур призводить до того, що людина зневірюється у собі, у житті і не прагне до духовного зростання, що може загрожувати не тільки духовному, але й її фізичному існуванню.

У ситуації немічності, хисткості справжнього, майбутнє постає як таке, що викликає тривогу і занепокоєння, невідомість. Таким чином, виникають підстави констатувати стан кризи в сприйнятті сучасною людиною часу в цілому, а не тільки окремих його модусів. Проблематичність майбутнього, знецінення справжнього і вічного неминує ведуть до девальвації справжніх духовних цінностей, їх релятивізації і суб'єктивізації. Об'єктивною основою цього процесу є зміни в темпоральності оточуючого людину світу речей, його недовговічність, що має першорядне значення для індивіда – споживача. «...Сьогодні ми бачимо, як вони (речі) народжуються, вдосконалюються і вмирають, тоді як у всіх цивілізаціях, що передували сучасності, саме речі, інструменти та довговічні монументи жили довше, ніж

покоління людей» (Ж. Бодрийяр) [3, с. 5].

Таким чином, у системі споживацтва не тільки справжні духовні цінності споживаються як знаки. Така ж доля і цінностей, породжуваних споживчим способом життя. Можливості насичення повсякденного життя знаками духовності в цей час багаторазово розширилися, що «стало наслідком розвитку та всевладдя сучасних засобів масової інформації, особливо телебачення і останнім часом Інтернету» (В. Пісчиков) [11, с. 22].

Отже, слід зазначити, що без трансформації суспільних відносин в напрямку їх гуманізації і подолання разом з цим споживацтва, як системи життєвих цінностей і способу життя, радикально переломити ситуацію неможливо. Реально лише деяке уповільнення темпів і зменшення масштабів процесу поширення псевдодуховності як результату свідомих, цілеспрямованих зусиль усіх тих, кому дорогі справжня духовність і культура. Серед них найбільш широкі можливості для цього мають працівники сфери освіти і виховання, мас-медіа, творці мистецтва, словом, всі ті, хто створює і контролює культурно-інформаційний простір, «за мірками якого викроєні і запрограмовані щодня наші мрії і, парадоксально кажучи, пагони реальності» (М. Оже) [10, с. 138].

Отже, саме такі тенденції (псевдогуманізація, концентрація уваги на абсолютній могутності людини та її самовершеності, відмова від складного шляху розвитку до високих ідеалів, спрощення ідеалів для масової доступності тощо) зараз виступають домінуючими у розвитку психокультури особистості. Проте, будь-який чинник, фактор, феномен, що впливає на розвиток особистості, ніколи не носить тільки негативний або позитивний характер. У кожного феномену, як у медалі, завжди є дві сторони. Проблема постає з боку того, що людині важко розпізнати, що є погано, а що добре. Цей процес потребує переосмислення, що може надовго затягнутися у часі. Людина одночасно здатна досягнути лише один бік «медалі» і не приймає інший. Тому на сьогодні можна виділити таку кількість новітніх культурних феноменів, вплив яких на психокультуру особистості людство тільки починає осмислювати.

Висновок

Враховуючи вище викладене, можна зазначити, що ми можемо лише намітити, виділити окремі феномени, особливості їх впливу на психокультуру особистості. Здебільшого зупиняємося на негативних аспектах, оскільки вони є більш деструктивними і руйнівними по відношенню до психокультури. Особливо на цьому важливо акцентувати увагу у пере-

хідні періоди розвитку людства, коли відбувається руйнація попередніх систем цінностей, ідеалів, а нова ще не вироблена.

У таких умовах психокультура особистості втрачає однорідність, характеризується поліваріативністю виявів, стає важко контролюваною і розмитою, що може призвести до розрізненості духовних орієнтирів, а відтак – до псевдодуховності. Тільки тоді, коли психокультура залишається стабільною (завдяки вихованню, освіті, засвоєнню надбань традиційної національної культури), тобто людина засвоює вже певний тип психокультури, в основі якого закладені загальнолюдські цінності, особистість іде до духовності. Тому не можна казати, що епоха постсучасності – це епоха бездуховності; це перехідна епоха, для якої є характерним вияв псевдодуховності через нестійкість ідеалів та цінностей.

Список літератури

1. Бердяев Н.А. Дух и реальность. Основы богочеловеческой духовности / Н.А.Бердяев // Бердяев Н.А. Философия свободного духа. – М.: Республика, 1994. – С. 364 – 462
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр – М.: Культурная революция; Республика, 2006. – 269 с.
3. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. – 387 с.
4. Всемирная организация здравоохранения. Центр СМИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs369/ru/>
5. Гайденко П.П. Время. Длительность. Вечность. Проблема времени в европейской философии и науке / П.П. Гайденко. – М.: Прогресс-Традиция, 2006. – 464 с.
6. Делез Ж. Переговоры 1972 – 1990 / Ж. Делез; пер. с франц. и вступ. ст. В. Ю. Быстрова. – СПб.: Наука, 2004. – 234 с.
7. Зуев А.В. Духовность в гиперсистеме знаково-информационной всемогильности / А.В. Зуев // Актуальные проблемы духовности (відп. ред.: Я.В.Шрамко). – Кривий Ріг, 2008. – С. 60-68.
8. Зуев. А.В. Ілюзія духовності в світі інформаційної завершеності / А.В. Зуев // Актуальні проблеми духовності (відп. ред.: Я.В. Шрамко). – Кривий Ріг, 2007. – С. 29 – 38.
9. Оже М. Кризис смысла в современном мире / М. Оже // Философская и социологическая мысль. – 1995. – № 5-6. – С. 130-150.
10. Осипов Ю.М. Неуловимая современность / Ю.М. Осипов // Осипов Ю.М. Эпоха постмодерна. В трех частях. – М.: ТЕИС, 2004. – С. 62-78
11. Писчиков В.С. Кризис духовности: прозаизация Бытия / В.С. Писчиков, М.М. Холин // Актуальные проблемы духовности (Відп. ред.: Я.В.Шрамко). – Кривий Ріг, 2008. – С. 12-23.
12. Фуко М. Нужно защищать общество. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975-1976 учебном году [Электронный ресурс] / М.Фуко. – СПб.: Наука, 2005. – 312 с. – Режим доступа до ресурсу: http://vk.com/doc79189164_329753984?hash=79a38aad4e0254d402&dl=352358d751c690abc0
13. Хміль В. В. Проблема формування світоглядних пріоритетів сучасного суспільства / В. В. Хміль // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я. В.Шрамко. – Кривий Ріг, 2010. – Вип. 11. – С. 344-347.

Я.И. Ардашова

ВЛИЯНИЕ НОВЕЙШИХ КУЛЬТУРНЫХ ФЕНОМЕНОВ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ ПСИХОКУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

Раскрываются особенности возникновения и формирования новейших феноменов культуры. Показано, как воздействуют культурные феномены на трансформацию психокультуры личности в информационную эру.

Ключевые слова: психокультура, личность, Постмодерн, новейшие феномены культуры

Y. Ardashova

THE EFFECT OF NEW CULTURAL PHENOMENON'S ON A TRANSFORMATION OF A PSYCHOCULTURE OF THE PERSONALITY

Disclosed the features of the emergence and formation of new cultural phenomena. It was shown of the effect of cultural phenomenon's on a transformation of a psychoculture of the personality in the information age.

Keywords: psychoculture, personality, Postmodern, new cultural phenomena